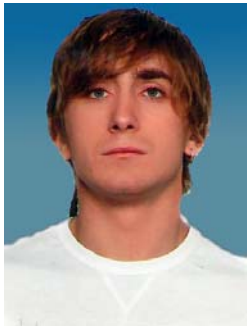

Ігор Саківський

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ СТРУКТУР В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1929–1932 РР.

У статті автор аналізує створення націоналістичних структур в Тернопільському воєводстві. Основна увага приділена акціям ОУН у 1929–1932 рр. та реакції на них польських державних органів.

Ключові слова: ОУН, націоналісти, Тернопільське воєводство, Екзекутива, польська поліція.

Після закінчення I Світової війни територія Західної України, за умовами Ризького договору (1921) та рішенням Ради Амбасадорів (1923) відійшла до Польщі. Українське питання вирішилось негативно, незалежна держава не утворилась, тому це спричинило дестабілізацію ситуації у Східній Європі та посилення визвольного руху. У 1920 році старшини українських армій утворили Українську Військову Організацію, яка ставила за мету продовження боротьби за державність. У Польській державі українські націоналісти отримали можливість для реалізації своїх задумів. Це підтверджують і польські історики: з 1920 року “розпочинається новий період в історії українського націоналістичного руху. Головним осередком його діяльності стала тепер II Річ Посполита” [17, с. 11]. Створення Організації Українських Націоналістів у 1929 році стало завершальним етапом об’єднання націоналістичних сил [11, с. 285]. Дослідженням історії ОУН займалися вчені української діаспори, найвідомішим з яких є Петро Мірчук [13], сучасні дослідники А. Кентій [12], Ю. Юрик [16], краєзнавець Н. Мизак [14].

У запропонованій статті розглянемо формування націоналістичних структур в Тернопільському воєводстві в означений період.

Зауважимо, що поліційні органи вже в 1929 році мали детальну інформацію про утворення та розвиток ОУН: “ОУН постала в 02.1929 і є організацією підривною і трактованою на рівні з УВО” [5].

ОУН розбудовувалась по двох лініях – легальній та підпільній. У підпільному секторі основою для ОУН були організації УВО на СУНМ. Структура УВО лягла в основу ОУН, тому що була найбільш пристосована до нелегальних умов діяльності. СУНМ у великій мірі притягала в ОУН молодь, тому стала базовою для побудови молодіжних гуртків ОУН – “Юнацтва”. У звіті польської поліції у Чорткові за 24.10.1929 проводиться порівняння УВО та ОУН. УВО вважається бойовою організацією, а ОУН політичною. В 1929 році польські власті чітко розрізняли дві організації, які на той час не були об’єднані в єдину структуру. Найнебезпечнішим елементом поліція вважала “Юнацтво” ОУН, мотивуючи це присутністю членів УВО в останньому [3].

Також Організацію Українських Націоналістів підтримували і розбудовували колишні вояки українських збройних формувань – Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії. Ці люди із багатим досвідом військових змагань та високо-патріотичним характером у 1920–1930-х рр. брали активну участь в легальних українських політичних партіях та громадських організаціях. Тому молодіжні товариства – “Пласт”, “Сокіл”, “Луг”, організації “Просвіта”, “Рідна Школа”, “Відродження”, економічні установи “Українська кооператива”, “Сільський господар” позитивно зустріли появу української націоналістичної організації, багато активістів цих структур ввійшли в організаційне ядро ОУН. Звіт чортківської поліції 22.10.1931 подає інформацію про те, що ОУН організовувалась під прикриттям антиалкогольного товариства “Відродження” [1]. Легальні політичні партії, громадські та молодіжні організації творили “легальний сектор” дії українських націоналістів.

ОУН на території України поділялась на 10 країв [11, с. 292]. Тернопільське воєводство увійшло в Крайову Екзекутиву Організації Українських Націоналістів і було за організаційною структурою поділено на 2 Округних Екзекутиви (ОЕ): Бережанську та Тернопільську. Клітини ОУН у воєводстві розбудовувалися нерівномірно, почавши формуватися із початку 1929 р. та закінчили цей процес в кінці 1930 р. На 1929 р. головою Тернопільської Округної Екзекутиви був комендант УВО Тернопільщини Остап Сіак, а в 1930 році ним стає Василь Турковський, який налагоджує діяльність повітових структур ОУН у Тернопільському воєводстві. Своїм заступником призначає жителя міста Тернополя Фелікса Кордубу, який одночасно очолив Тернопільську Повітову Екзекутиву. Теробовлянський повітовий провід очолив житель міста Теробовлі Володимир Гринь, а згодом Антон Костанкевич [16, с. 53]. У Скалатському повіті комендантом ОУН призначено близького знайомого В. Турковського, жителя села Лежанівки – Теодора Панаса, у Кременецькому повіті комендантом ОУН став Степан Пшеничний, житель міста Кременця, що здобував освіту у Львівському університеті [16, с. 53]. На Копичинеччині ОУН виникає восени 1930 р. Першість в її створенні належить молодій генерації, сільським хлопцям, що навчалися у тернопільських та інших гімназіях. Засновником ОУН у місті та її комендантом у повіті став Ярослав Клим, житель містечка Копичинці. Повітову Екзекутиву Збаражчини очолює житель села Шили Василь Пастушенко [16, с. 54]. Повітові Екзекутиви поділялись на Районні, до яких входило декілька близько розташованих сіл.

Організаційні відділи по селах, “п’ятки” або “трійки”, були найнижчими структурними ланками ОУН. Цікавим є той факт, що керівники всіх Повітових Екзекутив Тернопілля на 1930–1931 рр. були досить молодими – від 21 до 25 років, більшість із них в 1928–1929 рр. ще разом навчалися у Тернопільській гімназії. Округна Екзекутива Тернопільщини, організована у 1930 р., у вищенаведеному складі діяла до 1934 р.

Становлення ОУН активізувалось у середовищі молоді, яка навчалась у гімназіях. Двома осередками у Тернопільському воєводстві були Тернопільська та Бережанська гімназії. Створення молодіжних націоналістичних структур базувалось на патріотичному вихованні, враженні від визвольних змагань 1918–1921 рр. та згуртуванні молоді, міцних товариських зв’язках.

У 1928 р. в Тернопільській гімназії зав’язалася міцна молодіжна націоналістична організація, яка проіснувала до 1930 р. Термін не довгий, але за своїм значенням ця організаційна структура була визначальна не тільки для національно-визвольної боротьби на Тернопільщині, але й для цілої Західної України. Саме з гімназійних тернопільських лав 1928–1930 рр. вийшли відомі націоналістичні лідери Ярослав Стецько, Василь Турковський, Фелікс Кордуба, Омелян Польовий та багато інших [16, с. 55]. За соціальним походженням більшість гімназистів були вихідцями з села. Ідеологічний гарт та досвід підпільної роботи українських гімназистів у Тернополі були настільки практичними, що ряд учнів – Я. Стецько, В. Турковський, Ф. Кордуба, Є. Кручовий, зразу ж по закінченні і навіть деякі ще навчаючись у гімназії увійшли в Крайовий Провід, Округні та Повітові Екзекутиви Організації Українських Націоналістів. У подальшому робота української гімназії відновилася, у ній діяли націоналістичні осередки, досвід роботи у підпіллі гімназисти 1920-х рр. успішно передали учням середини і кінця 30-х рр. минулого століття.

Характеризуючи зародження Організації Українських Націоналістів на Тернопільщині, окрему увагу варто приділити діяльності Бережанської округної Екзекутиви ОУН. З 1922 р. тут діє Українська Військова Організація. Бережани-Підгайці-Перемишляни-Рогатин утворили округу. Комендантом УВО до літа 1926 р. був колишній сотник УГА Володимир Бемко – “Ваврів”. До Округного проводу входили Григорій Лихолат, Антін Стефанишин, М. Сенік. Членство складалося із колишніх старшин та вояків УГА. З 1929 р. боївки УВО, гімназійні та шкільні гімнастичні осередки реорганізуються в Округну, Повітові, Районні Екзекутиви ОУН. До Бережанської округної Екзекутиви входили п’ять повітів: Бережанський, Підгаєцький, Бучацький, Чортківський і Борщівський. Кожна Повітова Екзекутива складалася з трьох надрайонних і включала приблизно 75–80 сіл. Три райони

творили надрайон; дев'ять сіл творили район. Найменшою організаційною одиницею на даному терені в селі чи місті, були “куш” або “станіця”, що мала свого станичного представника [10, с. 90].

Повітовим провідником та реорганізатором сітки ОУН на Бережанщині став Осип Рижевський – “Їжак”, книговод Народного Дому в Бережанах, його заступником і бойовим референтом – Володимир Герета. Референтом пропаганди став – Ярослав Старух – “Стяг”, культурно-освітнім – Дмитро Мирон – “Орлик”, організаційним – Лев Зацний – “Троян”, юнацтва – Іван Думик, організатором військової сітки Петро Федорів – “П’єр”, зв’язку – Григорій Голяш – “Бей”.

Уже в 1931–1932 рр. Бережанщина була потужно зорганізована та охоплена мережею підпільної ОУН і доповнена новими молодими силами гімназистів та студентів. В організації було багато селянської молоді, що набиралася досвіду в юнацьких самоосвітніх гуртках та спеціальних вишколах у націоналістичних гуртках юнацтва, до яких входили найздібніші юнаки. Борщівська Повітова Екзекутива ОУН, що входила до Бережанської Окружної Екзекутиви, реорганізувалася із Повітової Управи УВО. На її чолі стояв адвокат Андрій Лунів. Після його загибелі, на чолі місцевої ОУН став Василь Тарнавський, бухгалтер повітового союзу “Кооператив”, який проводив організаційну роботу ОУН до 1934 р. [14, с. 15].

Бережанська та Тернопільська Окружні Екзекутиви ОУН тісно співпрацювали на всіх відтинках. Співпраця підсилилася у період, коли у Крайовий Провід ОУН ввійшли представники обох окружних провідів – Ярослав Стецько, Василь Турковський, Ярослав Старух, Лев Зацний, Дмитро Мирон. В цей час (1932–1935 рр.) йде активний обмін зв’язками, вишколеними кадрами, виховниками.

Основну свою діяльність ОУН в Тернопільському воєводстві зосередила на саботажно-терористичних акціях проти представників польської влади та поліційних агентів; пропагандивній діяльності – видання націоналістичних листів та поширення їх серед українців, розповсюдження націоналістичної літератури Проводу ОУН – “Сурми”, “Бюлетня ОУН”, “Літературно-наукового вісника”, “Розбудови нації”.

Щодо пропагандивної діяльності, то звіт польської поліції в Чорткові від 06.03.1931 року подає інформацію про формування бібліотеки в кожному відділі ОУН. Вона мала бути строго обмежена лише тими книгами, що потрібні для справи. Головними розділами бібліотеки були:

- а) політика, публіцистика, наука;
- б) історія і практика революційних рухів;
- в) визвольні змагання 1917–1920 рр.;
- г) технічні підручники;
- д) пропагандивна белетристика [4].

Також оунівці проводили різноманітні вишколи свого членства. Тернопільська поліція у документі від 04.08.1932 року подає інформацію про те, що до Копичинець з’їжджається українська інтелігенція з Тернополя, Денисова і околиць та проводяться ночами військові курси та ідеологічне навчання. Кілька разів на тиждень приїжджають з Тернополя Брикович і Олійник, які, правдоподібно, фінансують ці курси [8].

У документі поліції від 14.09.1932 р. є дані про те, що інформація про проведення українських ідеологічних курсів чи військових навчань в Копичинцях і Козлові не є підтвердженою. В Копичинцях в той час перебував доктор Олекса Олійник з Тернополя, який був родом з Копичинець та мав там родичів. Часто також до Копичинець приїжджає Степан Брикович, адвокат з Тернополя, який має тут 28 моргів власного господарства.

У Львові, Тернополі та інших галицьких містах існувало “Українське Товариство опіки військових могил”, що займалось впорядкуванням могил українських вояків та зберіганням їх у відповідному стані. Товариство, яке ОУН підтримувала, обмежувалося тільки впорядкуванням цвинтарів і зберіганням гідного вигляду могил українських вояків. А ОУН ініціювала масове демонстративне відзначення на стрілецьких могилах річниць славних боїв та такі ж масові демонстративні панахиди на могилах бойовиків УВО, а пізніше

й ОУН, як прилюдне маніфестування симпатій всього українського народу до збройної боротьби проти окупанта за українську державу [13]. У звіті Тернопільської поліції від 20.07.1932 року містяться дані про Степана Кордубу, професора II державної гімназії в Тернополі, з цілою родиною (дружина і 2 дочки), що брав участь в українській націоналістичній процесії з церкви на могили українських січових стрільців, що на місцевому католицькому цвинтарі. Стараннями Українського товариства опіки військових могил була проведена урочиста панахида за полеглих українських вояків. Також зазначалось, що Кордуба йшов у товаристві Гордія Нянчука, директора Союзу Кооперативів в Тернополі. У висновку говориться про те, що процесія мала характер демонстративний і негативний у ставленні до польської держави [9].

Політичний характер культу могил національних героїв польській владі був зрозумілий, тому уряд доручив поліції не допускати до таких демонстративних панахид на могилах українських героїв. У наслідок цього часто доходило до конфліктів з поліцією. Це було якраз те, чого домагалась ОУН: у безпосередній активній боротьбі з ворожою поліцією, яка не дозволяла вшановувати українських національних героїв українські народні маси активізувалися [13].

У серпневому числі “Сурми”, видання УВО, міститься хроніка конфліктів українців з владою в Тернопільському воеводстві: “

- в Романівці, повіт Тереховля, громадяни висипали могилу для вшанування пам’яті поляглих на війні українців. Станиця польської поліції розкопала ту могилу.
- В селі Магдалівка, повіт Скалат, селяни впорядкували та прикрасили могилу хорунжого української армії І. Білецького. Дня 8 червня мало відбутися посвячення хреста на могилі, а дня 7 червня поліція розгребала могилу і хрест забрала. Крім того староство покарало П. Стадника та Володимира і Мирослава Голоядів арештом по 7 днів за прикрашення могил.
- У селі Завалові за поправлення та прикрашення могили стрільця УГА М. Думника заарештовано С. Душника, І. Скакальського, Б. Дідору, С. Банаха та С. Моравського, а 10 хлопців староство покарало грошовою гривною. На кінець поліція при асисті ляцького ксьондза Маршала розкинула могилу та поставила варту, щоб ніхто до могили не мав доступу” [15, с.10].

ОУН здобувала багато прихильників серед населення. 06.02.1932 року Чортківська поліція у звіті підозрює у зв’язках з УВО Яна Козаревича, старшого контролера товариства “Дністер” [6].

Польські власті переслідували українську молодь, яку запідозрили у націоналістичних настроях. Так, звіт від 23.11.1931 року Чортківської поліції подає інформацію про Миколу Никифорчука, 09.11.1911 року народження з Іване-Пустого. Він звинувачувався у підпалі стирт у фільварках та завданні великих матеріальних збитків. Ще у 1928 році був оштрафований на 50 злотих за те, що співав пісню “Не пора” (у річницю листопадового зриву). Никифорчук звинувачувався у нелегальному створенні Пласту в Іване-Пустім та Борщові [2].

Польські поліційні органи стежили також за поляками, що перебували на державних посадах і підозрювались у зв’язках з українським підпіллям. В документі поліції від 23.08.1932 року міститься інформація про Казимира Ксежика, керівника поштового відділу в Козлові. Злих намірів у його діяльності не було зафіксовано, але помічено, що він симпатизує українцям, а з поляками спілкується мало [7].

Казимир Ксежик також не був помічений в організації українських ідеологічних курсів, але підтверджено, що він утруднював роботу своїх підлеглих, поштаря Альберта Гвоздові й гінця Йозефа Федоровського. Намагання втрутитись та змінити ставлення голови поштового відділення не мало успіху [7]. Також під час спостереження помічено, що Казимир Ксежик краще ставиться до українців, аніж поляків. Типовим прикладом є такий факт: полячку похилого віку, що стояла в черзі під дверима, він не запросив до канцелярії, натомість українця Степана Лещука запросив до своєї канцелярії і дав йому крісло [7]. Багато

прихильників та членів ОУН на Тернопільщині отримали різного ступеня покарання за свої дії. Так, “В селі Сільце біля Підгайців за поправлення могили стрільця УГА Григора Барана заарештовано Г. Джулинського, В. Цибульського, М. Сумея, Івана та Олексу Баранів, а 4 хлопців покарано грошовою гривною. Староство в Підгайцях казало громаді збудити могилу, а коли та відмовилася це зробити, покарало 5 українських радних грошовою гривною. Біля могили поставили ляхи варту, щоб ніхто не мав до неї доступу” [15, с. 10]. 6 вересня 1929 року бережанський суд засудив за опіку над могилами УСС: Петра Сагайдачного на 10 місяців, В. Вулика і Д. Семчишина – 6 місяців в’язниці, а священника о. В. Соломку та інших 28 підсудних на кару 2 місяці в’язниці. 15 грудня Тернопільський суд засудив за участь у панахиді на могилах УСС-ів гімназійних учнів: Віру Яворську, Теодора Яворського, Павла Стадника і Мирослава Сокола на 14 діб арешту кожного, Степанію Роговську і Володимира Лемця – на 10 діб, а Теодозію Фалендиш – на 3 доби арешту. 27 квітня Тернопільський суд судить за зневагу Польської держави гімназистів: Артима Лугового і Мирона Дзюбинського та маляра Романа Турина. [13].

Виникнення і становлення націоналістичних структур в Тернопільському воєводстві відбувалось в умовах тиску органів державної влади. Основними центрами формування відділів ОУН були боївки УВО та гуртки СУНМ. Також Організація активно формувалась в середовищі гімназійної молоді. Важливу роль відіграло старше покоління військових старшин, що брали участь у визвольних змаганнях 1918–1921 рр. Їхня контролююча, виховницька робота значно впливала на формування молодого покоління. Структура ОУН охоплювала значну частину активної молоді завдяки загальносуспільній підтримці націоналістичної ідеології, лояльності місцевого українського партійно-політичного середовища та антиокупаційній позиції. ОУН в Тернопільському воєводстві у 1929–1932 рр. остаточно сформувала власну структуру та заклала основу для майбутніх активних дій. Наукова актуальність та недостатнє вивчення проблеми створюють ґрунт для її подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. *Державний архів в Тернопільській області.* – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 1177. – Арк. 3. 2. *Там само.* – Арк. 4. 3. *ДАТО.* – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 1184. – Арк. 1. 4. *Там само.* – Арк. 3. 5. *ДАТО.* – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 1212. – Арк. 10. 6. *ДАТО.* – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 1232. – Арк. 2. 7. *ДАТО.* – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 1905. – Арк. 1–2. 8. *Там само.* – арк. 3. 9. *Там само.* – Арк. 4. 10. *Бережанщина в спогадах емігрантів.* – Тернопіль, 1993. – 392 с. 11. *Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський; НАН України. АНБ ім. В. Стефаніка; Центр досліджень визвольного руху.* – Львів, 2006. – 420 с.; іл. 12. *Кентій А.* Нарис історії ОУН (1929–1939 рр.) / А. Кентій. – К., 1998. – 280 с. 13. *Мірчук П.* Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Перший том: 1920–1939. За редакцією Степана Ленкавського / П. Мірчук. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. 14. *Мизак Н.* За тебе, свята Україно / Н. Мизак. – Чернівці, 1998. – 477 с. 15. *Хроніка // Сурма.* Орган УВО. Ч. 8 – 1930 р. – С. 12. 16. *Юрик Ю. З.* Діяльність Організації Українських націоналістів у Тернопільському воєводстві в 1929–1939 рр./ Ю. З. Юрик. – Тернопіль, 1999. – 132 с. 17. *Szczesniak A., Sztaw B.* Droga do nikad. Dzialalnosc Organizacji Ukrainskich Nacjonalistow i jej likwidacja w Polsce / A. Szczesniak, B. Sztaw. – Warszawa, 1973. – 583 s.

Игорь Сакивский

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИХ СТРУКТУР В ТЕРНОПОЛЬСКОМ ВОЕВОДСТВЕ В 1929–1932 ГГ.

В статье автор анализирует создание националистических структур в Тернопольском воєводстве. Основное внимание уделено акциям ОУН в 1929–1932 гг. и реакции польских государственных органов.

Ключевые слова: ОУН, националисты, Тернопольское воєводство, Экзекутива, польская полиция.

Igor Sakivskyi

FORMATION NATIONALIST STRUCTURES IN TERNOPIL PROVINSE IN 1929–1932

The article examines the creation of nationalist structures in the Ternopil province. The main attention is paid in shares of the OUN’s 1929–1932 and responses Polish authorities.

Key words: OUN, the nationalists, the Ternopil province, Executive Board, Polish police.